

CENGİZ AYTMAOV'UN ESERLERİNDE SAVAŞIN GÖRÜNMEYEN YÜZÜ VE KADINLAR

Reyhan Çelik*

“Edebiyat başkalarını düşünerek kendi işlemlerini, ziynetlerini, hayatın karmaşıklığını anlatmalı, taşımaları ki insanlar öğrenebilsin, sevebilsin. Bu tür şeylerin, insanların içinde ve toplumda yaygın olan güzelliklerin farkına varılabilsin, onlara sahip çıkılabilsin.” (Söylemez, 2002:98) diyerek edebi sanatındaki didaktik özelliği ortaya koyan C.Aytmatov’un eserlerinde, dünya edebiyatlarının en temel konularından biri olan savaş, önemli bir yer tutar. Bunun en önemli nedenleri olarak, yazarın yakın çevresindeki kişilere ve yaşananlara evrensel bakışı ve bununla birlikte, ikinci dünya savaşında cephe gerisindeki kişisel yaşam mücadelesini gösterebiliriz. Nitekim yazar, savaşın başladığı 1942 yılında 14 yaşında bir çocuktur ve savaşın onun dünyasında yarattığı şaşkınlığı şöyle dile getirir: “Çocukluğumda, hayatı parlak ve gizli manalar ifade eden tarafı ile tanıdım; fakat şimdi karşımda haşın, korkunç, kabuğunu değiştirmiş, elemli ve kahraman gibi duruyordu.” (Söylemez, 2002:96)

İkinci dünya savaşında bir yandan yaşanan kıtlık bir yandan da babasızlık yazarda büyük etkiler bırakır. Kendi köyü olan Şeker’de, kolhoz sekreteri, bir süre de vergi memuru olarak çalışır. Az önce belirttiğimiz gibi, çocuk dünyasında iken aniden bir adam gibi yaşamak ve düşünmek zorunda kaldığı, yalnızca kadın, çocuk ve yaşlıların bulunduğu kolhozda, her türlü sıkıntı ve çileyi yaşayan insan manzaralarının etkisi, yazarın edebi yaşamında çok canlı bir şekilde hissedilir. “...En büyük arzum, savaş yıllarındaki halkın sıkıntısını, çilesini ve savaş

* Yrd.Doç., Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Rus Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi

anlatan tesirli, güçlü kitapların yazılması idi” (Söylemez, 2002:97) derken bu yılların kendisinde bıraktığı etkiyi ifade eder. Dolayısıyla, eserlerinin tarihsel bakımdan doğru bir özü vardır ve bu özden kopmaz.

Edebiyat yaşamına 1950’li yıllarda başlayan yazar, art arda bir çok roman ve uzun öykü kaleme alır. Bunlar arasında L.Aragon’un Rusçadan Fransızcaya tercüme ettiği ve “Dünyanın en güzel aşk hikayesi” (<http://www.biyografi.net>.) olarak tanımladığı “Cemile”(1958) adlı eseri önemli bir yer tutar. Çünkü eser yalnızca bir aşk hikayesi değil aynı zamanda da savaş mücadelesi veren insanların, özellikle de kadınların hikayesidir. Edebiyatın görevini “... Her toplumun kendi tarihi gelişimi içinde geçirdiği tecrübeyi sanatkârane bir biçimde yansıtması...” (Söylemez, 2002:10) olarak tanımlaması düşüncemizin doğruluğunu kanıtlar niteliktedir. Bununla birlikte “Toprak Ana”(1963) ve “Gün Olur Asra Bedel” (ya da “Gün Uzar Yüzyıl Olur”) (1980) eserlerinin, yaşanan o zorlu yılları ve bu yıllardaki kadın imgesini yansıtması açısından çok önemli olduğunu görüyoruz.

Tarihin farklı dönemlerinde, savaştaki insan portresine karşı kayıtsız kalmayan, dünya edebiyatının büyük yazarlarından L.Tolstoy, M. Şolohov, E. Hemigway, İ.Ehrenburg, J.P.Sartre ve daha birçok yazar ve şair, eserlerinde savaşın insan üzerindeki etkisini dile getirmişlerdir. C. Aytmatov da yaşadığı çevrenin toplumsal gerçeğine evrensel bir bakışla yaklaşır. Nitekim, “Beyaz Gemi” eserine kadar olan figürlerin, karakter ve psikolojik olarak Orta Asya’yı yansıttığını, daha sonra kaleme aldığı eserlerdeki figürlerin ise, tüm insanlığı ifade edebilen evrensel özellikler taşıdığını görürüz. (Da, 2009:21)

Savaşı ve zorluklarını anlatmaya çalıştığı eserlerinde, cephede yaşananları aktarmaktan ziyade, cephe gerisini en ince ayrıntısına kadar verir. Çünkü ona göre kendisinin de içinde yer aldığı asıl savaş, cephe gerisindedir. Yoksulluk, acı, ıstırap, gözyaşı, sakat insanlar. Tüm bunlar, ikinci dünya savaşının, yaşama ve insanlara bıraktığı miraslardır. Bu bağlamda Aytmatov’un eserleri, yalnızca kendi coğrafi egzotizmini, törenlerini, karakterlerini yansıtmaz aynı zamanda ruhsal bütünlüğü, memleket duygusunu, kahramanların yaşama katılımını anlatır.” (Mazanayev, 2004:10)

“Gün Olur Asra Bedel” eserinde, uzay merkezindeki astronotlar “Orman-Göğsü” adlı başka bir gezegenden ve bu gezegende yaşayan “Orman-Göğsülüler” adlı yaratıklarından bahsediler. Bu yaratılar, dünyada yaşayan insanların başaramadığı bir şeyi, bir mücadele şekli olarak savaşı reddedebilmişlerdir. Bu gezegende yaşamayı tercih eden astronotlar açısından da bu durum, en yüksek uygarlığın ifadesidir. “Orman – Göğsülü”ler öyle yüksek düzeyde bir ortak yaşama bilincine varmışlar ki, savaşı bir kavga, bir mücadele şekli olarak kesinlikle reddediyorlar. Bu durumda evrenin kavrayabildiğimiz sınırları içinde, en yüksek uygarlığın olduğunu düşünüyoruz.” (Aytmatov, 2007:65) Bu eser köy nesri yazarlarının, insanların dünyaya bakış felsefelerini değiştirmeleri gerektiğini anlatmaya çalıştıkları bir dönem olan 1980’de kaleme alınmıştır.(Sokolova, 1992:18) Yazarın eş zamanlı olarak dört ana bölümden oluşturduğu eserde, geride kalan büyük savaşların ve ölümlerin aslında hâlâ dünya üzerindeki tehdidini görürüz. Nitekim Orman-Göğsülüler’le yaşamaya karar veren astronotların uzay istasyonunda bıraktıkları mektupta ülkelerin enerji bunalımlarının aslında uzlaşma ile çözümlenebileceğini, savaşın gereksizliğini ifade ederler. “..Toplumları öfke ve umutsuzluğa sürükleyen, bazı ülkeleri atom bombasına sarılma durumuna getiren son yılların enerji bunalımı, aslında büyük çapta bir teknik meseledir ve ülkelerin birbirleriyle anlaşıp uzlaşmalarından daha önemli değildir. Bu durumu görüp anlamak bize üzüntü veriyor.” (Aytmatov, 2007:65) Aynı eserde, savaşın başlamasıyla birlikte yaşamdan uzak, ıssız Boranlı’da bile yaşam hareketliliği başlar. Trenlerin bile çoğu za-

man uğramadan geçtiği bu istasyon, hiç boş kalmaz hale gelir. “Doğu’dan Batı’ya yeni askerleri, Batı’dan Doğu’ya yaralıları taşıyorlardı. Doğu’dan Batı’ya tahıl, Batı’dan Doğu’ya yine yaralılar...(Aytmatov, 2007:87)

Yine, “Toprak Ana” eserindeki Tolgunay’ın toprak ana ile dertleştiği tek konu da savaştır. “Söyle bana toprak ana, gerçeği söyle: insanlar savaştan yaşamazlar mı?” sorusuna toprak ana, insanlığın var olduğundan bu yana süren savaşın getirdiği sonuçları tek bir cümle ile yanıtlar. “... Nice milletler savaş sonunda yok olup gittiler, nice şehirler yanıp kül oldu ve toprak olarak üzerimde insan ayağının izini görmek için yüzyıllarca beklediğim çağlar oldu. İnsanlar ne zaman bir savaş başlatacak olsalar, onlara şöyle diyordum: ‘Durun! Birbirinizi öldürmeyin!’” (Aytmatov, 2005:59)

Savaş “Cemile” adlı eserde de kendini yoğun olarak hissettirir. “Toprak Ana” da olduğu gibi bu eserde de cephedekilerin yükünün, cephe gerisindeki insanlara yüklenmiş olduğu görülür. Tolgunay’ın cepheye buğday yetiştirme zorunluluğu, bu eserdeki insanların da en büyük görevidir. Özellikle buğday ambarının kapısına “her buğday başağı cepheye”(Aytmatov, 2005:31) diye yazı asılıdır. Tarlalarda yetiştirilip, istasyona getirilen ve ardından bin bir zorluklarla trenlere yüklenen bu tahıl çuvalları, kadın ve çocukların sayesinde cepheye gönderilir. Eserde anlatıcı konumundaki küçük çocuk, basit görünen bu işin gerçek yüzünü, şu cümlelerle okuyuculara aktarır. “...Gıcırdayan tahta merdivenin basamaklarında sendeleyerek, çuval düşmesin diye bir kenarını dişlerimle de sınımsız tutarak titreye titreye yukarı çıkıyordum. Tozdan boğazım gıcıklanıyor, ağırlığın altında belim eziliyor, gözlerimin önünde kıvılcıklar oynayıyordu...eğer savaş olmasaydı, böyle ağır yükleri taşıyorlardı mıydı?..” (Aytmatov, 2005:32) Bu da, cephe gerisinde yaşanan savaşın aslında ne kadar çetin olduğunu, geride kalanların bir yandan yaşama tutunmak bir yandan da cepheye erzak yetiştirmek için nasıl mücadele verdiklerinin bir göstergesidir.

Savaşın bu acımasızlığıyla küçük yaşlarda yüz yüze gelen Aytmatov için en zor olanı, ölüm haberlerini ailelere bildirmektir. Kimi zaman bir oğlun kimi zaman da bir eşin ölüm haberini vermek, o küçük çocuğun yüreğinde derin izler bırakır. Yıllar sonra kaleme aldığı biyografisinde, çocukluk dönemi ile ilgili olarak üzerinde çok büyük etkiler bırakan savaş yıllarını anlattığını görürüz. “...Üzerinde birkaç satırlık yazı vardı. Alçak sesle okur, Kırgızcaya tercüme ederdim. Sonra sessizlik. Arkasından, yamaçlardan kopup aşağıya doğru yuvarlanan taş parçalarını hatırlatan bir iç geçirme duyulurdu. Hiç suçum olmadığı halde gözlerimi kaldıramazdım....burada annenin boğuk takatsiz ağlayışı kısa hıçkırıklara karışır, onu da sessiz ağlayış takip ederdi.” (Akmataliyev, 1998:15)

Aytmatov’un eserleri yalnızca kendi coğrafi egzotizmi, törenleri, karakterleri yansıtmaz aynı zamanda ruhsal bütünlüğü, memleket duygusunu kahramanların yaşama katılımını anlatır.” (Mazanayev, 2004:10) Toplumsal sorunların, yalnızca kişilerin kendi çabaları ile çözümlenemeyeceğini, bunların ancak toplumsal bir güçle çözümlenebileceğini ustaca dile getirir. Kadınlar, çocuklar, yaşlılar ve savaştan yaralı olarak dönebilen erkekler, dayanışma içinde yaşarlar. Yazar Kırgız halkını, anne, baba, çocuklar, büyükanne, büyükbabalardan oluşan, gelenek-göreneklerine bağlı, inançlı bir halk olarak anlatır ve aile yapısının önemini vurgular. Ailede ve sosyal yaşamda, 20.yüzyılın en büyük siması (Söylemez, 2002.:113) olarak gördüğü kadının rolü büyüktür. Bu nedenle de eserlerinde, kadın figürlerin çok baskın olduğunu, günlük hayatta eşlerine ve çocuklarına, savaş zamanı da cephedekilere ve cephe gerisindeki bütün halka destek veren, emekçi kadınlarla doludur. Kadın kimi zaman, savaştaki oğulları için endişe duyan bir ana, kimi zaman sevilen ve seven güzel bir sevgilidir, eştir. Kısacası zavallı, korunmaya muhtaç bir kadın değildir, güçlü, kararlı, çalışkan, becerikli bir kadındır ve tarihsel özüne kadının yeri

çok özeldir. Nitekim yazarın “Cemile” eserinde, kadınların bellerinin bükülerek tahıl çuvallarını trenlere taşıdıkları ve bütün bunların yalnızca savaş yüzünden olduğu ifade edilir. “...Eğer savaş olmasaydı, bunlara böyle ağır yükleri taşıtırlar mıydı?..” (Aytmatov, 2005:32)

Her satırında savaşın taze kokusunun hissedildiği “Toprak Ana” eserinde, kadının savaşla mücadelesi dönemin edebi düşüncesine uygun olarak oldukça lirik bir tarzda anlatılır. Her ne kadar cephelede erkekler mücadele etseler de kadınların cephe gerisindeki savaşı çok daha çetindir. Savaş ve kadın her zaman mücadele içerisinde. “Toprak Ana” savaşın, yaşama ve onun en değerli varlığı olan insana verdiği zararı, dul bir kadın aracılığıyla yansıtır. Tolgunay’ı, Aytmatov’un eserlerinde anlatmaya çalıştığı ve az önce de belirttiğimiz gibi “20.yüzyılın en büyük siması” olarak tanımladığı kadına örnek gösterebiliriz. Nitekim kocası Suvankul, savaşa gideceğini söylediğinde gizlice ağlamaya başlar. Ancak kocası tarafından söylenen sözler onun daha da güçlü olması gerektiğinin işaretidir. “İnsanların önünde kendini tut. Gözyaşlarını gösterme. Sen yalnız evin büyüğü olarak kalmıyorsun burada Aliman’la Caynak’ın sorumluluğundan başka benim kolhozdaki işlerimi de yürüteceksin, yönetici olacaksın.” (Aytmatov, 2005:39) Yine aynı gece çiftlikteki toplantıya gittiklerinde yönetici Usenbay da onun bu işi yapabileceğini belirtir. “Artık bir erkek gibi yönetici olmanız gerekiyor. Size güveniyoruz. En güvenilir Suvankul da cepheye giderken size güveniyor.” (Aytmatov, 2005:40)

Tolgunay da savaş yıllarında tek başına ayakta durması gerektiğinin farkındadır ancak bunu nasıl başardığına kendisi de şaşırır. “Belime bir erkek kuşağı doladım, atın sırtına atlayıp yeni görevime başladım. Şimdi bile kolay değil bu işi başarmak hele o zamanlar. Açlık kapımızı çalmaya başlamıştı. Kolhozu ayakta tutabilmek için bütün gücümüzle çalışıyor, her şeye göğüs geriyorduk. Bütün güçlülere nasıl dayanıyordum o günlerde ben?” (Aytmatov, 2005:41)

Güçlü bir yönetici olmasının yanında seven, sevilen bir eş ve çocukları için endişe duyan bir anne iken savaş, birer birer ailesini elinden alır. Tolgunay aslında evrensel kadının bir göstergesidir. Tolgunay gibi nice kadınlar tanıyan ve onları anlayan Aytmatov, bu figürde savaşı, acıyı, yalnızlığı yaşayan tüm kadınları ifade eder. Kadınlara olan minnettarlığını da şöyle dile getirir: “Savaş yıllarındaki kadınlarımız hakkında çok şey söylendi. Çalışkanlıkları ve annelikleri için haklı olarak dua almışlardır. Şayet heykeltıraş ya da sanatçı olsaydım yirminci yüzyılın en büyük simasını, savaş yıllarının kadını tasvir etmek için bütün hayatımı adar, minnettarlığımı, saygımı, gururumu ve sevgimi göstermeye çalışırdım.” (Söylemez, 2002:113)

Yine “Gün Olur Asra Bedel” eserinde, Boranlı’ya geldiğinde çok güzel bir kadın olan Zarife’nin yüzü, artık zor iklim şartlarında bütün gün kocasıyla birlikte tren yolunda çalışmaktan adeta kavrulmuş gibidir. “Yazın korkunç sıcağında, yangından çıkmış fidan gibi kavrulmuş olan Zarife’nin saçları diplerine kadar yanık rengini almış, dudakları da kararıp çatlamıştı.” (Aytmatov, 2007:199) Savaş yıllarındaki sıkıntıları yaşayan Zarifede her zaman ayakta durmayı başaramıştı. Akrabalarının büyük baskısına ve eşinin yanında olmamasına rağmen Zarife’nin, ailesini ayakta tutmaya çalışmasına takdirle bakan Yedigey’in duyguları, şöyle ifade edilir: “Kadının fedakarlığı, bağlılığı, dayanma gücü, mücadelesi onu hem şaşırtıyor hem de saygı hissi uyandırıyor. Zarife fırtınadan kanatlarıyla yuvasını korumaya çalışan bir ana kuş idi” (Aytmatov, 2004:210)

Kadın, evini ve ailesini ayakta tutmaya çalışırken aynı zamanda vatanın savunması için cepheye giden kocasını da özler. Her ne kadar görünüşte güler yüzlü, dimdik dursa da bir yanı eziktir ve umutla sevdiğini bekler. Bu bağlamda, bütün kadınlar aslında birbirinin aynıdır. Aytmatov’un kendi köyünde yaşadığı bir olayı aktarmak, sanırım bunu ifade edebilmenin en güzel şekli olacaktır. “Bir defasında bir ressam köy sovyetine gelmişti. Bu orta yaşlı adam, bizim

en iyi kadın takımı liderlerinin portrelerini un karşılığında yapıyordu. Kadınların en iyisi, konuşkan ve her zaman güler yüzlü olan güzel Asya Dubanayeva, portrede bir başka görünüyordu, kendine hem benziyor hem de benzemiyordu. Korku ve acı dolu gözleriyle, genç ve güzel bir kadının portresini çizen ressamın yanına oturmuştuk. Birisi Asya'nın kendisine benzemediğini söyledi. Ressam "O, kocalarını bekleyen bütün kadınlara benziyor" diye cevap verdi. "(Söylemez, 2002:114)

Gerek "Toprak Ana" gerekse "Cemile" eserlerinde kadının katlandığı sıkıntıları anlatmanın yanında, ne kadar kötü şartlarda olursa olsun bunu başkalarına belli etmemesi, dimdik ayakta durması gerektiği düşüncesi de yer alır. Savaşa giden Sadık'ın arkasından ağlayan Cemile'ye ve yine Kasım'ın ardından ağlayarak yaşamın durduğunu düşünen Aliman'a verilen nasihatlar hep bu yöndedir. Tolgunay'ın gelini Aliman'a, "Herkesten üstün mü sandın kendini? Bir senin kocan mı askere giden? Salmış bırakıvermişsin kendini. Olmaz böyle. Daha neler göreceğiz belli mi?" (Aytmatov, 2005:33) derken Baybiçe'nin de gelini Cemile'ye "Kocasını askerde olan yalnız sen misin? Sıkıntı içinde olan yalnız sen değilsin. Bütün halk çekiyor bu sıkıntıyı. Bütün milletle beraber sen de katlanacaksın. Erkekleri için üzülme, sıkılmayan yok sanıyorsun. Üzül, ama bunu belli etme, içinde sakla!" (Aytmatov, 2005:22) demesi az önce de belirttiğimiz gibi, Kırgız kadınlarını betimlemesinin yanında aslında evrensel anlamda tüm kadınlara söylenen sözlerdir.

C.Aytmatov bir yazar olarak insan sevgisini, çağımızın trajedisini ve bu trajedideki kadının rolünü, dünyanın her an tehdit altında bulunduğu savaş çıkmazındaki konumu ile ifade etmeye çalışır. Yazar kendi döneminin edebiyat anlayışını anlatırken, edebi sanatta asıl olan şeyin, insanlık ruhu, gücü ve güzelliği olduğunu ve yazarın görevinin, bunu kavramak ve ortaya çıkarmak olduğunu ifade eder. (Mazanayev, 2004:20) Ona göre asıl savaş, cephede değil cephe gerisindedir. O zor günlerde çocuklarına bakmak ve açlıkla mücadele etmenin yanında, normal şartlarda erkeklerin yapabileceği bütün işleri de yapmak zorunda kalmışlardır. Dolayısıyla, bir yazar olarak eserlerinde özellikle kadını, savaşı ve savaşın geride bıraktıklarını çok canlı ve gerçeğe uygun olarak okuyucularına sunarak üstlendiği görevi yerine getirir.

KAYNAKÇA

Akmataliyev, A., *Cengiz Aytmatov'un Dünyası*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay., Ankara, 1998

Aytmatov, C., *Cemile*, Elips Yay., Ankara, 2005

Aytmatov, C., *Toprak Ana*, Elips Yay., Ankara, 2005

Aytmatov, C., *Gün Olur Asra Bedel*, Elips Yay., Ankara, 2007

“Da” (Diyalog Avrasya), Sayı: 29, Yaz 2009

Kutsenko, R.İ., Sokolova, İ.V., *Sovremennaya Oteçestvennaya Proza*, izd., Dal'nevostoçnogo Universiteta, Vladivostok, 1992

Mazanayev, Ş.A., *Çingiz Aitmatov*, izd. D.G.U., Mahaçkala, 2004

Söylemez, Orhan, *Cengiz Aytmatov Hayatı ve Eserleri Üzerine İncelemeler*, Karam Yay., Ankara, 2002

<http://www.biografi.net/kisiyrinti.asp?kisiid=211>

ÖZET

İnsanlığı topyekün bir yokluğa ve acıya sürükleyen ikinci dünya savaşı 20.yüzyılda dünya edebiyatlarının temel konularından biri olmuştur. İkinci dünya savaşının tüm sıkıntılarını yaşayan C.Aytmatov'un eserinde de bu konu temel alınır. Ancak eserlerde cephe savaştan ziyade cephe gerisindeki savaş anlatılmıştır. Geride kalan kadınlar, yaşlıların, saskatların ve çocukların koruyucusu olmuşlardır. Bununla birlikte eserlerde, “savaş” kelimesi yalnızca Kırgız halkının mücadelesi olarak değil evrensel anlamda aktarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: C.Aytmatov, Savaş, Kadın,

ABSTRACT

The Second World War, which drew human beings into wide ranging bereavement and pain, has been one of the main themes of world literature. Chingiz Aitmatov lived through all the difficulties of this war. The Second World War served as a basis for his work though he did not write about actual battles. His work examined the background of people affected by war; for example, he wrote about the women who served as guardians of elderly, disabled people and children. To Aitmatov, the word ‘war’ involved not only the Kirghiz people, but the global nature of the conflict.

Keywords: Chingiz Aitmatov, War, Woman.